

Довбня Софія

аспірант Київського університету

імені Бориса Грінченка

**ВПЛИВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИННИКІВ
НА ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ –
НА ПОЧАТКУ –ХХІ СТОЛІТТЯ**

У статті подано матеріали щодо історичних етапів у контексті створення програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності; проаналізовані погляди вчених на гру та її значення для формування дитячої особистості; визначена «ігрова діяльність», як провідна для дітей дошкільного віку.

Ключові слова: *історичні етапи, чинники, психолого-педагогічні дослідження, ігрова діяльність, діти дошкільного віку.*

В статье представлены материалы про исторические этапы в контексте создания программно-методического обеспечения игровой деятельности; проанализированы взгляды ученых на игру и ее значение для формирования детской личности; определена «игровая деятельность», как ведущая для детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: *исторические этапы, факторы, психолого-педагогические исследования, игровая деятельность, дети дошкольного возраста.*

The article contains materials of historical stages in the context of a methodical software gaming activities; Scholars analyze the game and its importance for the formation of children's personality is defined «gaming activity» as leading to preschool children.

Key words: *historical phases, factors, psychological and pedagogical research, playing activities, children of preschool age.*

Аналіз психолого-педагогічних чинників, що впливали на вітчизняний досвід програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку вказує на значимий історичний період, що охоплює другу половину XX століття – початок XXI століття (1959–2005 рр.), та характеризується створенням першої програми навчання і виховання дітей дошкільного віку з виділенням ігрової діяльності в окремий розділ і започаткуванням наукових розробок щодо методики керівництва нею. Такі новації демонструють розуміння значимості ігрової діяльності для формування особистості дітей дошкільного віку.

Викладене дає підставу визначити проблему вивчення психолого-педагогічних чинників, що впливали на історичний досвід програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні другої половини XX – початку XXI століття як актуальну перспективу в педагогічному аспекті, що має не лише теоретичне значення, а й практичну цінність щодо реформування базисної ланки освітньої системи у сучасних умовах. Водночас аналіз наукової літератури засвідчує, що до цього часу не було здійснено цілісне історико-педагогічне дослідження, яке на основі ретельного вивчення фактичного історико-педагогічного досвіду з'ясувало б тенденції і закономірності програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у зазначений період і визначило б його роль у теорії та практиці сучасної дошкільної освіти.

Ураховуючи недостатнє теоретичне висвітлення означеної проблеми в історично-педагогічному аспекті та її значущість для теорії і практики сучасної української дошкільної освіти, задекларована вищеозначена тема дослідження є актуальною.

Мета статті: проаналізувати основні психолого-педагогічні чинники, що впливали на вітчизняний досвід програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в період, що охоплює другу половину XX століття – початок XXI століття.

Відповідно до мети визначено наступні завдання:

- розкрити сутність понять дослідження;
- виявити і теоретично обґрунтувати основні психолого-педагогічні погляди, що вплинули на теорію та практику ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні у період другої половини XX – початку XXI століття.

Щоб простежити розвиток вітчизняного досвіду програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що охоплює другу половину XX століття – початок XXI століття, розглянемо теорію періодизації, запропоновану Г. В. Касьяновим. Автор виділяє три етапи українського «національного відродження» (або «націотворення»): перший – з

кінця XVIII ст. – до кінця 20-х років XX ст.; другий – кінець 50-х – 1960-ті роки; третій – друга половина 1980-х – 90-ті роки [3].

О. В. Сухомлинська пропонує «Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем», що ж до розвитку української національної педагогічної думки, яка відстає в часі, автор вважає за доцільне визначити періоди її розвитку подані у таблиці 1:

Таблиця 1

Періоди розвитку української національної думки

<i>I-ий період:</i> IX–XVI ст.	Педагогічна думка Княжої доби
<i>II період:</i> 1959 – сер. XVII століття	Педагогіка в контексті слов'янського Відродження
<i>III період:</i> друга половина XVII–XVIII століття: (українського барокко)	Педагогічна думка і школа Козацької доби
<i>IV період:</i> XIX століття – 1905 рік педагогічне просвітництво в Україні	Становлення модерної педагогічної думки
<i>V період:</i> 1905–1920 рр.	Педагогічна думка і школа в період визвольних змагань українського народу
<i>VI період:</i> 1920–1991 рр.	Українська педагогічна думка школа за радянських часів

Для нашого дослідження доцільно розглянути шостий період розвитку педагогічної думки, який обіймає 1920–1991 роки панування формаційно-партійного дискурсу і радянської ідеології. Цей період був складним, суперечливим і різноманітним. Автор поділяє його на певні етапи (таблиця 2).

Таблиця 2

Етапи шостого періоду

<i>I – 1920–1933 рр.:</i>	Етап експериментування й новаторства
<i>II – 1933–1958 рр.:</i>	Українська педагогіка як «складова російської радянської» культури
<i>III – 1958–1985 рр.:</i>	Українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток
<i>IV – 1985–1991 рр.:</i>	Становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в рамках радянського дискурсу
<i>V – 1991 р.:</i>	Розвиток педагогіки і школи в Українській державі

У контексті дослідження важливим є *третій етап* – українська педагогічна думка у змаганнях за демократичний розвиток. Розвиток педагогіки і школи поза національним контекстом частково переривається в 60-х роках, коли було зроблено певні кроки (і досить плідні) поєднати ідеї наукової і народної педагогіки, внести національний компонент у навчально-

виховний процес.

Друга половина 80-х – 90-ті роки ХХ ст. – це *четвертий етап* «національного відродження», який у зв'язку з утворенням Української держави поклав початок широкому використанню ідей народної педагогіки, зокрема у виховному процесі різних закладів освіти, починаючи з дошкільних. Вони мали (та й мають донині) переважно фольклорно-етнографічний характер та колорит [9].

Таким чином шостий період ми розглядаємо як період розвитку української педагогічної думки, коли українська педагогіка розвивалась як «складова російської радянської культури». У цей час широке залучення жінок до сільського господарства і промислового виробництва сприяло розгортанню системи дошкільного виховання в Україні, створенню програмно-методичного забезпечення, внаслідок чого виник інтерес до вивчення ігрової діяльності практиками та науковцями.

У контексті даного дослідження цінними є ґрунтовні праці з історії дошкільної педагогіки З. Н. Борисової та Л. В. Артемової. Зокрема З. Н. Борисовою здійснене фундаментальне дослідження становлення та розвитку системи дошкільного виховання в західноєвропейській, українській та російській педагогіці. Важливим для нас є науковий аналіз періодів: «Радянського дошкільного виховання» та «Громадське дошкільне виховання в Україні за часів незалежності» [11].

Основні методи вивчення історії педагогіки, зокрема конкретно-історичний підхід до фактів і явищ, класифікація та узагальнення, ретроспективний аналіз, типологізація, статистична обробка матеріалів обґрунтовані в дослідженнях Л. В. Артемової. Звернення до даного дослідження дало підстави обрати для ретроспективного аналізу III – Радянський період – 1920–1991 рр. та IV період державності з 1991 р. – Незалежна Українська держава [1].

Показовим щодо формування програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку є період, що охоплює другу половину ХХ століття – початок ХХІ століття (1959–2005 рр.), в якому орієнтовно можна визначити й охарактеризувати окремі етапи розвитку суспільства в Україні: 1959–1985 рр.: зміцнення тоталітаризму, ідеологізації, русифікація; 1985–1990 рр.: перебудова, політизація; 1991–2005 рр.: демократизація, розбудова незалежної Української держави.

На створення програмно-методичного забезпечення у досліджуваній період впливали певні чинники. *Чинник* – поняття, похідне від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто «те, що чинить, здійснює **вплив**, діюче». На процес розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку впливають різні чинники, які зумовлені об'єктивними та суб'єктивними причинами, а також особливостями соціально-економічного розвитку суспільства.

На формування програмно-методичного забезпечення на теренах пострадянських держав найбільшого поширення набуло психологічне обґрунтування гри, що поєднує в собі погляди вчених, які розробили історичний підхід до походження гри, розуміння її соціальної сутності та

психологічного механізму як своєрідної діяльності дитини. Цей напрям започаткований відомими психологами ХХ століття – Л. С. Виготським, О. В. Запорожцем, В. В. Зеньківським, О. М. Леонтьєвим, С. Л. Рубінштейном, Д. Б. Ельконіним, Б. Г. Ананьєвим, П. П. Блонським та ін. і має велике значення для формування сучасної теорії ігрової діяльності дітей.

З другої по третю чверть ХХ століття, коли категорія «діяльність» була виділена як провідна серед детермінант психічного розвитку дитини, плідно працювали в галузі розробки теорії ігрової діяльності О. М. Леонтьєв, О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін, Г. О. Люблінська та ін. вчені. Закономірними підставами для їхніх наукових знахідок слугували педагогічні погляди на гру всіх відомих діячів освіти минулого і нашого часу.

У педагогічній літературі розуміння гри як відображення дійсності життя вперше було обґрунтовано К. Д. Ушинським. Навколишнє середовище, на думку педагога, має сильний вплив на гру, «воно дає для неї матеріал набагато різноманітний і кращий того, який пропонує іграшкова лавка» [10, с. 439].

Безсумнівне значення для дошкільної педагогіки мають праці А. С. Макаренка, які впливали на становлення педагогічної теорії гри. У «Лекціях про виховання дітей», у розділі «Гра», він обґрунтував благодетельний вплив гри для організації життя дітей у колективі [6, с. 43–53]. Теоретичні положення А. С. Макаренка дозволяють визначити педагогічні способи, прийоми формування дитячої уяви, що є одним із важливих психічних процесів, який впливає на ігрову діяльність дитини: «Дітям необхідні приклади «діяльних образів людей», які звали б дітей слідувати за собою» [7, с. 184]. Вивчення поглядів А. С. Макаренка на «хорошу гру» переконало нас у необхідності розглядати питання впливу гри на моральне виховання дитини у взаємозв'язку з іншими засобами виховного впливу – навчанням, працею, художньою літературою, мистецтвом.

А. П. Усова та Д. В. Менджерицька досліджували роль виховання у розвитку дітей через творчі ігри. У своїй доповіді на Всеросійській науковій конференції з дошкільного виховання «Вплив вихователя на розвиток творчих ігор дітей» Д. В. Менджерицька зазначила, «що не завжди діти самостійно обирають цінні і цікаві ігри...», «в багатьох випадках це призводить до появи стереотипних, повторюваних з дня на день ігор, в яких мало відображаються враження, фантазії, ініціативи...» [8, с. 29]. Таким чином педагог визначила значимість впливу вихователя на зміст гри.

Психолог Д. Б. Ельконін на підставі своїх досліджень зробив висновок, що центральне місце в дошкільному віці займають творчі ігри, в яких дитина відтворює ту чи іншу роль. Учений визначив обставини, за яких рольова гра може розвивати дитину. На його думку, роль стає непривабливою, якщо в ній немає достатньо змістовних дій. Це призводить дослідника до ряду важливих для педагогіки висновків, зокрема про необхідність внесення в гру «тих сюжетів, які володіють найбільшим виховним значенням» [2, с. 32].

Теоретичні положення Д. В. Менджерицької, О. М. Леонтьєва та

Д. Б. Ельконіна мали позитивний вплив на розробку питань педагогічної теорії гри та були втілені у практику суспільного дошкільного виховання.

Про гру як про різноманітну практичну пізнавальну діяльність написано в книзі А. А. Люблінської «Нариси психічного розвитку дитини». Вона визначила гру як форму придбання та уточнення знань, засіб дієвого освоєння знань, як спосіб переходу від незнання до знання. Автор обґрунтовує положення про те, що у грі проявляється розумова діяльність дитини, специфічна форма аналізу явища або об'єкта, що сприймається, і наступного синтезу [5, с. 181].

Сучасні українські науковці (Л. В. Артемова, Н. В. Кудикіна, К. Й. Щербакова, Н. В. Гавриш та ін.) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків у творчих іграх тощо. За їхніми твердженнями, гра містить більші можливості для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву і мети гри.

На початку ХХІ століття Н. В. Кудикіна, узагальнюючи здобутки попередніх наукових досліджень, наводить визначення ключових понять педагогіки, визначає функції ігрової діяльності, здійснює класифікацію ігор, на основі системно-діяльнісного підходу розробляє структуру ігрової діяльності й провідні підходи щодо методики педагогічного керівництва іграми різних видів.

За дослідженнями Н. В. Кудикіної структурна модель ігрової діяльності побудована як системно упорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів (мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, контрольний-оцінний і результативний). Усі компоненти гри взаємопов'язані, сутнісні зміни складових ігрової діяльності зумовлюють її перетворення в діяльність продуктивного характеру (наприклад, у трудову, навчальну). У структуру гри як діяльності органічно входять цілепокладання, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, у яких дитина повністю реалізує себе як суб'єкт діяльності. Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можливостями вибору і елементами змагальності, задоволення потреби в самоствердженні і самореалізації. Структурні компоненти конкретних дитячих ігор мають різне змістове наповнення, що дало підставу науковцям для їх класифікації [4, с. 8–21].

Таким чином, основні положення психолого-педагогічних досліджень вплинули на формування програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку і дозволили зазначити, що ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки / Любов Вікторівна Артемова. – К. :

- Либідь. 2006. – 105 с.
2. Эльконин Д. Б. Психологические вопросы дошкольной игры / Д. Б. Эльконин // [сборник : «Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста»] / под ред. А. Н. Леонтьева и А. В. Запорожца. – М. : – Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – С. 32.
  3. Касьянов Г.В. Теорія нації та націоналізму : [монографія] / Георгій Володимирович Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
  4. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва / Н. В. Кудикіна // Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко. – Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2009. – 320 с.
  5. Люблинская А. А. Очерки психического развития ребенка / Анна Александровна Люблинская. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 288 с.
  6. Макаренко А. С. Избранные педагогические сочинения / Антон Семенович Макаренко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1949. – Кн. 1. – С. 43–53.
  7. Макаренко А. С. Сочинения / Антон Семенович Макаренко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1952. – Т. VII. – 492 с.
  8. Менджерицкая Д. М. Влияние воспитателя на содержание творческих игр детей / Д. М. Менджерицкая // Тезисы докладов к Всероссийской научно-практической конференции по дошкольному воспитанию. – М. : Учпедгиз, 1949. – С. 29.
  9. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Ольга Василівна Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
  10. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / Константин Дмитриевич Ушинский. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 2. – 494 с.
- Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / упор. і авт. вступ. статей З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко ; за заг ред. З. Н. Борисової. – К. : Вища школа, 2004. – 512 с.